

[Cat/Cast] La (re)municipalització de l'aigua i la seva relació amb el territori

---

EDURNE BAGUÉ :: 13/07/2016

La (re) municipalización surge como una respuesta al acaparamiento que las últimas décadas ha sufrido el servicio básico de abastecimiento de agua urbana de las ciudades

[Catalá]

El municipi com territori a enfortir, a resignificar i recuperar. El municipi com l'espai comú articulat pels vincles fonamentals de les persones que l'habiten i que se'n senten part. El municipi com la unitat de sentit territorial més propera. Això és, el municipi com l'espai que es viu, que existeix, que és real, que ha de proveir de les necessitats bàsiques i complir amb criteris de justícia social i ecològica. L'espai on els polítics tenen cara, nom i cognom, i on la capacitat d'agència és real, concreta, possible i visible, i no quelcom abstracte.

Tot això comporta la necessitat de pensar un model de gestió de l'aigua que inclogui la dimensió social (valors simbòlics, organització social, diferències entre estructures socials cultura política i econòmica). Però no un model tancat i impositiu, sinó obert i dinàmic, capaç de no tancar-se en ell mateix, però no per això ha de ser menys sòlid i consistent. En aquest sentit, la (re)municipalització es converteix en l'espai que fa possible la creació de noves propostes de gestió del bé comú en un context municipal, en tant que un dels seus punts forts com a concepte és el seu caràcter local.

Construcció de territori, municipalisme

Quan parlem de (re)municipalització no parlem en *stricto sensu* de la recuperació de la gestió d'un servei que retorna des de la gestió privada, entre d'altres coses, perquè no tota la casuística respon a aquesta primera idea. Hi ha casos de municipalització, és a dir d'atorgar per primera vegada la gestió del servei al govern municipal i hi ha casos de recuperació per part de l'ens públic.

Podem dir que (re)municipalitzar implica una gestió pública, entesa com comú, per a partir de tres eixos fonamentals, tals com, el caràcter eminentment local, amb una estructura més democràtica, és a dir, amb eines pròpies que garanteixin l'exercici de la democràcia directa, participació substantiva o "control social ciutadà" i ecològicament sostenible. D'aquesta manera (re)municipalitzar és un concepte, una idea de transformació que transcendeix el camp de la gestió.

Els tres principis sobre els quals se sosté i que la defineixen poden ser adscrits a formes de gestió vinculades amb el marc dels nous comuns, que al seu torn, beuen de diferents fonts

de praxis històriques i que comparteixen principalment que l'àmbit social i el polític van de la mà i són fruit de la co-responsabilitat, és a dir, de la responsabilitat compartida.

Aquests tres eixos, són informadors de varis aspectes, però aquí ens centrarem en desenvolupar com la (re)municipalització es relaciona amb re-territorialització en termes polítics, socials i ecològics.

En termes ecològics

Entendre l'aigua com bé comú implica la inclusió de l'esfera de l'entorn com element central i no perifèric, per tal de donar forma al precepte "ecològicament sostenible" des de la visió sòcio-ecològica, segons la qual les societats humanes són sempre en relació amb el medi en el qual existeixen, en tant que també en són part, però no de forma determinista, sinó en termes d'interrelació. Laval i Dardot (2015), s'adonen que "no es tracta tant de protegir 'béns comuns' fonamentals per a la supervivència humana, com de transformar profundament l'economia i la societat invertint el sistema de les normes que amenaça ara de forma molt directa la humanitat i la natura", fent referència al fet que la noció de bé comú i el seu vincle amb el quefer ecològic no es donen en els termes històrics i clàssics de la gestió comunal, sinó en una traducció epistemològica i ontològica del món.

La perspectiva sòcio-ecològica trenca amb la tradicional visió històrica centrada en la dicotomia cultura-natura, en la qual, la natura és exògena a la cultura, quan en realitat, com analitzen els estudis de paisatges culturals, tal divisió és més de caràcter epistemològic que no material. Aquesta epistemologia ha transcendit i permeat durant segles en la visió de la relació de l'ésser humà amb el seu entorn i encara avui guia de forma generalitzada la majoria de polítiques relatives al medi ambient i l'imaginari col·lectiu. En canvi, des de la visió sòcio-ecològica, l'entorn no està fora de l'ésser humà i les seves societats, sinó que l'ésser humà és un element més d'aquesta complexa amalgama que són els ecosistemes entesos com sistemes complexos. L'entorn forma part de les pròpies societats humanes introduint un canvi diametralment oposat al paper que se li dona al medi ambient i la dimensió ecològica en el marc de gestió predominant fins a dia d'avui.

En el model predominant l'entorn, la majoria de vegades, és incorporat a la normativa i la gestió des del marc de l'economia ambiental, que es caracteritza per una valoració monetària dels beneficis i els costos ambientals, ja que parteixen del supòsit de l'economia estàndard (Aguiler Klink, 2011). Aquest fet afavoreix la cerca de l'augment del valor de l'aigua com a mercaderia, de tal manera que la sotmet a una lògica de valor de canvi en la qual ha de proporcionar beneficis, alhora que l'allunya del seu valor d'ús, que afavoriria la possibilitat de regeneració dels cossos d'aigua. De fet Wood (2008) detecta que en les polítiques ambientals no es té en compte un element clau per tal d'afavorir la recuperació d'aquests cossos d'aigua: el temps. Si els temps que requereixen els ecosistemes per la recuperació de les seves condicions no són tinguts en compte (per tant inclosos en els projectes i en la intensitat i formes d'ús), els resultats en termes de protecció i millora d'aquestes polítiques són escassos. Des del marc ambiental, la relació en termes ecosistèmics no varia i la gestió es continua plantejant des de la separació entre gestió i els seus efectes en els ecosistemes dels quals també formen part les societats humanes, per tant, aquestes també són receptores dels efectes derivats d'aquesta perspectiva gestora.

Aquesta orientació comporta la implementació de polítiques que mantenen la sobreexplotació dels aqüífers, de protecció econòmica i el foment dels mercats de l'aigua.

Des del marc de la (re)municipalització el que transcendeix és la relació amb l'entorn en termes de resiliència, això és, usar l'aigua a partir de la disponibilitat real, des de la lògica dels sistemes socio-ecològics complexos. Per això és important la realització d'estudis per determinar els umbrals del sistema hidrològic de cada zona i per tal de tenir elements bàsics que ens permetin establir les polítiques més apropiades per a la transició social i econòmica necessària a tal efecte, sempre sense perdre de vista, que la transversalitat democràtica no és aliena a la resiliència ni al model socio-ecològic, sinó tot el contrari. Justament aquest marc permet aprofundir en una democratització de l'espai local i els mecanismes de preses de decisions. Aquests elements possibiliten replantejar els principis i les prioritats en els usos de l'aigua, ampliar els actors que formen part dels processos de preses de decisions, la coordinació amb altre localitats, replantejar les formes d'avaluació i els criteris de gestió.

En termes polítics

Com s'ha anat veient, (re)municipalitzar no és un acte de dimensió gestiva. A part d'ecològic, és sobretot, un acte polític i social que implica, més enllà de la recuperació de la gestió, fomentar que aquesta tingui arrelament amb el l'espai en el qual es dona i desenvolupa.

Que la (re)municipalització posi èmfasi en l'escala territorial local és altament representatiu d'un canvi de model més profund. És una passa cap a un model territorial descentralitzat i basat en la coordinació. Un model de proximitat que ha d'incloure necessàriament, per la seva coherència epistemològica, el trencament amb aquelles lògiques basades en les dicotomies "dis-fora", centre-perifèria i la deslocalització de les preses de decisions.

La (re)municipalització sorgeix com una resposta a l'acaparació que les darreres dècades ha sofert, en aquest cas, el servei bàsic d'abastament d'aigua urbana de les ciutats, per part de grans multinacionals com AGBAR. S'ha d'afegir que la casuística dins el propi Estat Espanyol és variada, i més encara quan ens referim a escenaris com els d'Amèrica Llatina, que són de gran rellevància per l'impuls d'aquests camins i una valuosa font de coneixement que enriqueix els debats sobre experiències de (re)municipalització d'aquest servei, però sempre sense perdre de vista que més enllà de les privatitzacions, el servei d'abastament d'aigua urbana es troba en una situació molt diferent a la dels països europeus.

Ara bé, no es pot obviar ni deixar al calaix del desconeixement que històricament la gestió de l'aigua en la majoria de ciutats europees, ha estat en mans privades. Però aquí no parlem de propietat, és a dir, no ens quedem en el *qui*, sinó que el debat en el qual ens centrem s'obre cap al *com*. És a dir, més enllà d'una gestió pública, aquesta ha de ser realment democràtica i transparent. Per tal que ambdues "paraulotes" tinguin sentit, s'han de transcendir les fórmules generalitzades de participació social per anar cap a propostes de praxis en la qual la ciutadania en sigui una part imprescindible alhora de prendre les decisions. Aquesta és una de les grans portes que obre el caràcter local de la (re)municipalització.

Tot i això, totes aquestes virtuts no són quelcom que vingui donat per defecte. Hi ha que lluitar-ho i construir-ho i aquest és el seu gran avantatge, en tant que el seu caràcter local permet trencar amb la lògica gestiva homogeneïtzadora que predomina en aquesta matèria. Tot aquest paradigma parteix de l'aigua com bé comú. La importància del caràcter local radica en el propòsit de desmercantilitzar la concepció que marca les actuals formes en la seva gestió que busquen la seva estandarització. Per tant, per la seva noció a bé comú de caràcter local, la gestió de l'aigua se situa en un marc que permet pensar la seva gestió a partir de certs criteris i principis bàsics consensuats que han de ser compartits, però amb la inclusió en l'estructura de l'espai i el marge suficient per la incorporació de formes locals d'organització.

En aquest sentit es construeix territori ja que el que es contempla és la proposta de formes de gestió vinculades a l'espai i les seves localitats, això és, en termes socio-ecològics, on les persones formen part d'aquesta gestió tenint el control sobre les preses de decisions. D'aquesta manera les institucions municipals són alhora socials i polítiques, en tant que qui pren les decisions són les pròpies persones, i no espais merament polítics desllindats del seu entorn i la ciutadania. La creació d'estructures d'àmbit local implica la construcció d'autonomia en les preses de decisions que involucren el propi espai, per això (re)municipalitzar, en tant que es tradueix en la construcció d'estructures de preses de decisions i autogovern sobre temes vinculats amb el dia a dia de les persones, és una recuperació d'espai de poder, i en aquest sentit, forma territori.

Podríem dir per concloure, que amb la (re)municipalització es materialitza, això és, pren cos i forma, un canvi profund com ho és l'escala local i tot allò que se li associa en termes polítics, socials, econòmics i ecològics, generant una tensió important front els mecanismes que viren vers la deslocalització com forma d'entendre, viure i gestionar el món, amb els seus efectes de devastació social, ecològica i de concentració de poder en les preses de decisions.

Relocalitzar i descentralitzar impliquen recuperar l'autonomia i l'autogovern, per tant, recuperació de la capacitat de decidir sobre els principis de gestió de l'abastament, la seva organització i la seva distribució a partir de criteris propers a les necessitats socials i ecològiques de l'entorn directe de la localitat. Des d'una comprensió del poder com relacions, la descentralització, en tant que augment de competències, i per tant, de capacitat de decidir de forma autònoma i sobirana, comporta enfortiment local front les tendències centralitzadores i deslocalitzadores. Es tracte doncs d'entendre el municipi com l'espai comú.

És important assenyalar que en la (re)municipalització el territori-municipi és entès com un node que alhora és part d'una xarxa extensa. Una concepció de node com espai de confluència de relacions, com una unitat oberta i un sistema complex dins del qual les preses de decisions són compreses en termes de co-responsabilitat i autonomia. Però no com comunitat o unitat tancada, si no immersa en una xarxa d'interrelacions interdependents, alhora necessàries i base de la praxis instituent.

Edurne Bagué*Antropòloga, Doctoranda CIESAS CDMX, Especialitat: Agua, sociedad y cultura. Militant d'Embat

[Castellano]

La (re) municipalización del agua y su relación con el territorio By Embat | Artículos para el debate | 11 de julio 2016

El municipio como territorio a fortalecer, a resignificar y recuperar. El municipio como el espacio común articulado por los vínculos fundamentales de las personas que la habitan y que se sienten parte. El municipio como la unidad de sentido territorial más cercana. Esto es, el municipio como el espacio que se vive, que existe, que es real, que debe proveer de las necesidades básicas y cumplir con criterios de justicia social y ecológica. El espacio donde los políticos tienen cara, nombre y apellido, y donde la capacidad de agencia es real, concreta, posible y visible, y no algo abstracto.

Todo ello conlleva la necesidad de pensar un modelo de gestión del agua que incluya la dimensión social (valores simbólicos, organización social, diferencias entre estructuras sociales cultura política y económica). Pero no un modelo cerrado y impositivo, sino abierto y dinámico, capaz de no encerrarse en sí mismo, pero no por ello debe ser menos sólido y consistente. En este sentido, la (re) municipalización se convierte en el espacio que hace posible la creación de nuevas propuestas de gestión del bien común en un contexto municipal, en tanto que uno de sus puntos fuertes como concepto es su carácter local.

Construcción de territorio, municipalismo

Cuando hablamos de (re) municipalización no hablamos en stricto sensu de la recuperación de la gestión de un servicio que devuelve desde la gestión privada, entre otras cosas, porque no toda la casuística responde a esta primera idea. Hay casos de municipalización, es decir otorgar por primera vez la gestión del servicio en el gobierno municipal y hay casos de recuperación por parte del ente público.

Podemos decir que (re) municipalizar implica una gestión pública, entendida como común, para a partir de tres ejes fundamentales, tales como, el carácter eminentemente local, con una estructura más democrática, es decir, con herramientas propias que garanticen el ejercicio de la democracia directa, participación sustantiva o "control social ciudadano" y ecológicamente sostenible. De esta manera (re) municipalizar es un concepto, una idea de transformación que trasciende el campo de la gestión.

Los tres principios sobre los que se sostiene y que la definen pueden ser adscritos a formas de gestión vinculadas con el marco de los nuevos comunes, que a su vez, beben de diferentes fuentes de praxis históricas y que comparten principalmente que el ámbito social y el político van de la mano y son fruto de la co-responsabilidad, es decir, de la responsabilidad compartida.

Estos tres ejes, son informadores de varios aspectos, pero aquí nos centraremos en

desarrollar como la (re) municipalización se relaciona con re-territorialización en términos políticos, sociales y ecológicos.

En términos ecológicos

Entender el agua como bien común implica la inclusión de la esfera del entorno como elemento central y no periférico, para dar forma al precepto "ecológicamente sostenible" desde la visión socio-ecológica, según la cual las sociedades humanas son siempre en relación con el medio en el que existen, en tanto que también son parte, pero no de forma determinista, sino en términos de interrelación. Laval y Dardot (2015), dan cuenta de que "no se trata tanto de proteger 'bienes comunes' fundamentales para la supervivencia humana, como de transformar profundamente la economía y la sociedad invirtiendo el sistema de las normas que amenaza ahora de forma muy directa la humanidad y la naturaleza ", haciendo referencia a que la noción de bien común y su vínculo con el quehacer ecológico no se dan en los términos históricos y clásicos de la gestión comunal, sino en una traducción epistemológica y ontológica del mundo .

La perspectiva socio-ecológica rompe con la tradicional visión histórica centrada en la dicotomía cultura-naturaleza, en la cual, la naturaleza es exógena a la cultura, cuando en realidad, como analizan los estudios de paisajes culturales, tal división es más de carácter epistemológico que no material. Esta epistemología ha trascendido y permeado durante siglos en la visión de la relación del ser humano con su entorno y aún hoy guía de forma generalizada la mayoría de políticas relativas al medio ambiente y el imaginario colectivo. En cambio, desde la visión socio-ecológica, el entorno no está fuera del ser humano y sus sociedades, sino que el ser humano es un elemento más de esta compleja amalgama que son los ecosistemas entendidos como sistemas complejos . El entorno forma parte de las propias sociedades humanas introduciendo un cambio diametralmente opuesto al papel que se le da al medio ambiente y la dimensión ecológica en el marco de gestión predominante hasta el día de hoy.

En el modelo predominante del entorno, la mayoría de veces, es incorporado a la normativa y la gestión desde el marco de la economía ambiental, que se caracteriza por una valoración monetaria de los beneficios y los costes ambientales, ya que parten de los supuestos de la economía estándar (Aguiler Klink, 2011). Este hecho favorece la búsqueda del aumento del valor del agua como mercancía, de tal manera que la somete a una lógica de valor de cambio en la que debe proporcionar beneficios, al tiempo que lo aleja de su valor de uso, que favorecería la posibilidad de regeneración de los cuerpos de agua. De hecho Wood (2008) detecta que en las políticas ambientales no se tiene en cuenta un elemento clave para favorecer la recuperación de estos cuerpos de agua: el tiempo. Si los tiempos que requieren los ecosistemas por la recuperación de sus condiciones no son tenidos en cuenta (por tanto incluidos en los proyectos y en la intensidad y formas de uso), los resultados en términos de protección y mejora de estas políticas son escasos. Desde el marco ambiental, la relación en términos ecosistémicos no varía y la gestión se sigue planteando desde la separación entre gestión y sus efectos en los ecosistemas de los que también forman parte las sociedades humanas, por lo tanto, éstas también son receptoras de los efectos derivados esta perspectiva gestora. Esta orientación conlleva la implementación de políticas que mantienen la sobreexplotación de los acuíferos, de protección económica y el fomento de los

mercados del agua.

Desde el marco de la (re) municipalización lo que trasciende es la relación con el entorno en términos de resiliencia, es decir, usar el agua a partir de la disponibilidad real, desde la lógica de los sistemas socio-ecológicos complejos. Por eso es importante la realización de estudios para determinar los umbrales del sistema hidrológico de cada zona y para tener elementos básicos que nos permitan establecer las políticas más apropiadas para la transición social y económica necesaria a tal efecto, siempre sin perder de vista, que la transversalidad democrática no es ajena a la resiliencia ni al modelo socio-ecológico, sino todo lo contrario. Justamente este marco permite profundizar en una democratización del espacio local y los mecanismos de tomas de decisiones. Estos elementos posibilitan replantear los principios y las prioridades en los usos del agua, ampliar los actores que forman parte de los procesos de tomas de decisiones, la coordinación con otras localidades, replantear las formas de evaluación y los criterios de gestión.

En términos políticos

Como se ha ido viendo, (re) municipalizar no es un acto de dimensión gestiva. Aparte de ecológico, es sobre todo, un acto político y social que implica, más allá de la recuperación de la gestión, fomentar que ésta tenga arraigo con el espacio en el que se da y desarrolla.

Que la (re) municipalización ponga énfasis en la escala territorial local es altamente representativo de un cambio de modelo más profundo. Es un paso hacia un modelo territorial descentralizado y basado en la coordinación. Un modelo de proximidad que debe incluir necesariamente, por su coherencia epistemológica, la rotura con aquellas lógicas basadas en las dicotomías "dis-fuera", centro-periferia y la deslocalización de las tomas de decisiones.

La (re) municipalización surge como una respuesta al acaparamiento que las últimas décadas ha sufrido, en este caso, el servicio básico de abastecimiento de agua urbana de las ciudades, por parte de grandes multinacionales como AGBAR. Hay que añadir que la casuística dentro del propio Estado Español es variada, y más aún cuando nos referimos a escenarios como los de América Latina, que son de gran relevancia para el impulso de estos caminos y una valiosa fuente de conocimiento que enriquece los debates sobre experiencias de (re) municipalización de este servicio, pero siempre sin perder de vista que más allá de las privatizaciones, el servicio de abastecimiento de agua urbana se encuentra en una situación muy diferente a la de los países europeos.

Ahora bien, no se puede obviar ni dejar en el cajón del desconocimiento que históricamente la gestión del agua en la mayoría de ciudades europeas, ha estado en manos privadas. Pero aquí no hablamos de propiedad, es decir, no nos quedamos en el que, sino que el debate en el que nos centramos abre hacia el cómo. Es decir, más allá de una gestión pública, ésta debe ser realmente democrática y transparente. Para que ambas "palabrotas" tengan sentido, deben trascender las fórmulas generalizadas de participación social para ir hacia propuestas de praxis en la que la ciudadanía sea una parte imprescindible a la hora de tomar las decisiones. Esta es una de las grandes puertas que abre el carácter local de la (re) municipalización.

Sin embargo, todas estas virtudes no son algo que venga dado por defecto. Hay que luchar y construir esto y este es su gran ventaja, en tanto que su carácter local permite romper con la lógica gestiva homogeneizadora que predomina en esta materia. Todo este paradigma parte del agua como bien común. La importancia del carácter local radica en el propósito de desmercantilizar la concepción que marca las actuales formas en su gestión que buscan su estandarización. Por lo tanto, por su noción bien común de carácter local, la gestión del agua se sitúa en un marco que permite pensar su gestión a partir de ciertos criterios y principios básicos consensuados que deben ser compartidos, pero con la inclusión en la estructura del espacio y el margen suficiente para la incorporación de formas locales de organización.

En este sentido se construye territorio ya que lo que se contempla es la propuesta de formas de gestión vinculadas al espacio y sus localidades, esto es, en términos socio-ecológicos, donde las personas forman parte de esta gestión teniendo el control sobre las tomas de decisiones. De esta manera las instituciones municipales son a la vez sociales y políticas, en tanto que quien toma las decisiones son las propias personas, y no espacios meramente políticos deslindados de su entorno y la ciudadanía. La creación de estructuras de ámbito local implica la construcción de autonomía en las tomas de decisiones que involucran el propio espacio, por eso (re) municipalizar, en tanto que se traduce en la construcción de estructuras de tomas de decisiones y autogobierno sobre temas vinculados con el día a día de las personas, es una recuperación de espacio de poder, y en este sentido, forma territorio.

Podríamos decir para concluir, que con la (re) municipalización se materializa, esto es, toma cuerpo y forma, un cambio profundo como lo es la escala local y todo lo que se le asocia en términos políticos, sociales, económicos y ecológicos, generando una tensión importante frente los mecanismos que viran hacia la deslocalización como forma de entender, vivir y gestionar el mundo, con sus efectos de devastación social, ecológica y de concentración de poder en las tomas de decisiones.

Relocalizar y descentralizar implican recuperar la autonomía y el autogobierno, por tanto, recuperación de la capacidad de decidir sobre los principios de gestión del abastecimiento, su organización y su distribución a partir de criterios cercanos a las necesidades sociales y ecológicas del entorno directo de la localidad. Desde una comprensión del poder como relaciones, la descentralización, como aumento de competencias, y por tanto, de capacidad de decidir de forma autónoma y soberana, conlleva fortalecimiento local frente las tendencias centralizadoras y deslocalizadores. Se trata pues de entender el municipio como el espacio común.

Es importante señalar que en la (re) municipalización el territorio-municipio es entendido como un nodo que a la vez es parte de una red extensa. Una concepción de nodo como espacio de confluencia de relaciones, como una unidad abierta y un sistema complejo dentro del cual las tomas de decisiones son comprendidas en términos de co-responsabilidad y autonomía. Pero no como comunidad o unidad cerrada, si no inmersa en una red de interrelaciones interdependientes, a la vez necesarias y base de la praxis instituyente.

* Antropóloga, Doctoranda CIESAS CDMX, Especialidad: Agua, sociedad y cultura. Militante de Embat

---

<https://ppcc.lahaine.org/cat-cast-la-re-municipalitzacio>